

СПОСАБЫ ФАРМІРАВАННЯ БЕЛАРУСКАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ АРХІТЭКТУРЫ

Як вядома, нармаванне некаторых тэрмінагалін у беларускай мове доўжыцца да нашага часу. Адною з прычын гэтага з'яўляецца адсутнасць рэпрэзентатыўнай колькасці стандартаў перакладу тэрмінаў на беларускую мову, а таксама неўпарадкаванасць тэрмінагалін. Часам складальнікам пры фарміраванні беларускай часткі даведнікаў прыходзіцца выпрацоўваць кадыфікаваным іншамоўным тэрмінам беларускія адпаведнікі з арыентацыяй на інтуіцыю і вопыт, а таксама жанрава-тыпалагічную і галіновую прыналежнасць слоўніка, стан развіцця беларускай мовы на час складання слоўніка, задачы, якія паўстаюць перад перакладчыкам, адрозненні ў граматычным ладзе моў і г. д. У кожным выпадку, у адпаведнасці з агульнымі тэндэнцыямі аддавалася перавага тым або іншым спосабам пераклада, якія захоўваюць свае пазіцыі як асноўныя або страчваюць іх.

Тэрміналагічная лексіка архітэктурны паводле паходжання неаднародная. Яна складаецца, як і лексіка беларускай літаратурнай мовы, з розных пластоў: уласных (*белы, бель, валік, галіна, выгляд, від, вока, галава, граніца*) і іншамоўных слоў (*дыядэма, дэкор, дызайн, дыптых, кантраст, тэкстура*). Тэрміналогія архітэктурны можа быць прадстаўлена з спалучэнняў уласных і іншамоўных сродкаў уласных і іншамоўных (*агітплакат, вазаніс, задэкараваны, задрапіраваны, буйнамаштабнасць, лінейная перспектыва, лакальны колер, назіральная перспектыва, шматжанравасць*); з старых (*ардынацыя; какошнік*); «знаменне») і новых слоў (*дэкор, калаж, інтарсія, інтэр'ер, дыназіты*). У тэрміналогіі архітэктурны адзначаецца група, складнікі якой утвораны з агульнаўжывальных і вузкасפעцыяльных слоў, напрыклад: тэрмін *калона*, што абазначае 'вертыкальную апору, галоўны элемент нясучай канструкцыі збудавання' і *калона людзей*; *збор* (ад збіраць) і *збор* як 'рэфармацкая царква, тып культавага збудавання, які быў пашыраны ў Беларусі ў XVI стагоддзі'. Сустрэкаюцца таксама тэрміны, створаныя па прадукцыйных мадэлях (*нахіл, углыб, уздоўж, выгін, вакамер, скажэнне, канцоўка*).

Сярод уласных тэрмінаў можна вылучыць агульнаўжывальныя словы, якія сталі тэрмінамі ў выніку тэрміналагізацыі. Пераасэнсаванне агульнаўжывальных слоў і пераход іх ў тэрмінасістэму звязаны з экстралінгвістычнымі фактарамі, але гэта надзвычай прадукцыйны спосаб пераклада. Асаблівая роля пры тэрміналагізацыі агульнаўжывальных слоў належыць матывацыі, перш за ўсё метафары. Метафара дае перанос значэння па падабенству, у выніку чаго два прадметы, зусім розныя па сваім назначэнні, па паходжанні збліжаюцца на аснове якой-небудзь рысы, звычайна знешняй у адносінах да іх: *нос, палец, галава, калена, збор і інш.*

Асобныя тэрміны ўласнага паходжання ўзяты з размоўнай лексікі. Так, напрыклад, у назоўніках тыпу *рэтушоўка, мураванка, размалёўка, таніроўка* суфікс *-к* указвае на размоўны характар агульнаўжывальнага слова.

Значная роля ў тэрміналогіі належыць інтэрнацыянальным сродкам. Пашырана пры фарміраванні тэрміналогіі архітэктуры выкарыстоўваюцца інтэрнацыянальны суфікс *-ізм* (*акадэмізм, анімалізм, бруталізм, дадаізм, дэзурбанізм, дывізіянізм*). У якасці састаўных частак выкарыстоўваюцца і іншамоўныя элементы тыпу *архі-* (*архітэктура, архітэктоніка, архітраў, архітэктар, архітэктурна-гістарычны, архітэктурна-будаўнічы і інш.*), *аква-* (*акварэль, акватынта, акведук, акватынія*); *арка-* (*аркатура, аркада, аркбутан*), *-графія* (*аўталітаграфія, ізаграфія, ізограф, літаграфія*).

Другую групу тэрмінаў архітэктуры паводле паходжання складаюць іншамоўныя тэрміны. Гэта тлумачыцца перш за ўсё адсутнасцю ў мове пры перакладзе адпаведных слоў, якія маюцца ў мове-крыніцы.

У складзе тэрмінасістэмы беларускай архітэктуры маюцца наступныя запазычаныя: з лацінскай мовы: *калегіум, ілюстрацыя, ініцыял, далматыка, вэлюм, абат, абраз, арнамент*; з грэчаскай мовы: *каліграфія, герма, гіпастыль, гармонія, абак, архаіка, археалогія, архімандрыйт*; з французскай мовы: *гліптыка, гратэск, гравюра, данжон, аркбутан, «ар нуво», архітраў, арабеска, арас, дэкор, жанр, жырандоль*; з нямецкай мовы: *аркатура, грунт, гурт, камін, карніз, ракель*; з англійскай мовы: *дызайн, катэдж, кромлех, менгір, поп-арт*; з польскай мовы: *ардынацыя, альтанка, гонт, гафт, капліца, касцёл, кафля, кляштар*; з італьянскай мовы: *акватынта, ала прыма, інталія, інтарсія, каларыт, дучэнта, глорыя, кампазітны ордэр, кампаніла, кватрачэнта, купал, лоджыя*; з венгерскай мовы: *кабат*; з японскай мовы: *ікебана, ню*.

Словазлучэнні-тэрміны надзвычай шырока выкарыстоўваюцца у галіне архітэктуры. Сярод іх вылучаюцца свабодныя і несвабодныя словазлучэнні.

У тэрмінах са свабодным спалучэннем слоў кожны кампанент па-за тэрмінам можа ўступаць у сувязі з іншымі словамі: *выпуклая гравюра, чырвонафігурны стыль, пластычная анатомія* і інш.

У несвабодных словазлучэннях-тэрмінах можна вылучыць кампанент, які ізалявана можа і не быць тэрмінам: *дадатковы колер, гістарычны жанр, назіральная перспектыва, нейтральны фон, перагародачная эмаль і інш.*

Шматкампанентныя словазлучэнні ў якасці тэрмінаў з'яўляюцца адметнасцю сучаснай беларускай мовы. Гэта звязана з удакладненнем, дапаўненнем галоўнага кампанента, каб адлюстраваць найбольшую колькасць прыкмет паняцця, а магчыма і з тым, што адсутнічаюць аднаслоўныя тэрміны, так як пры наяўнасці такога тэрміна адпадае неабходнасць у пашырэнні зместу апорнага слова: *святло, што падае — падаючае святло; ад асобнага да агульнага — выключны*.

Калі разглядаць тэрміналогію архітэктуры, асноўным спосабам перадачы іншамоўных тэрмінаў на беларускую мову з'яўляецца прыблізны пераклад (больш ці менш блізім па сэнсе ўжо вядомым беларускім словам або словазлучэннем): *возрождение — «адраджэнне», башня — «вежа», беседа — «альтанка», дом — «хата»* і інш.

Адным са спосабаў упарадкавання тэрмінагаліны стаў апісальны пераклад, да якога звярталіся пры немагчымасці ўзнаўлення іншамоўнага слова па ўласцівых беларускай мове словаўтваральных мадэлях наяўнымі слова-

ўтваральнымі сродкамі: *святло, якое падае; нітка абвітая цэнкай металічнай бляшачкай*. Часта сустракаюцца тэрміны-сінонімы, якія могуць быць нераўназначнымі па ступені ўжывальнасці: *майстэрства, мастацтва; дах, страха; цагельны, цагляны; разьбярства, разьба* і інш.

Калі разглядаць тэрміналогію архітэктуры, асноўным спосабам перадачы іншамоўных тэрмінаў на беларускую мову з'яўляецца прыблізны пераклад (больш ці менш блізкім па сэнсе ўжо вядомым беларускім словам або словазлучэннем): *воспроизведение «узнаўленне», «перадача», броский «яркі», «кідкі»* і інш. Пры гэтым беларускія адпаведнікі ствараюцца на аснове назваў, якія былі пашырыны на тэрыторыі Беларусі або замацаваны ў народнай традыцыі.

Такім чынам можна заўважыць, што ў тэрміналогіі архітэктуры знайшлі адлюстраванне розныя спосабы фарміравання тэрмінагаліны. Прыарытэт да выкарыстання таго або іншага спосаба залежаў ад шэрага фактараў.